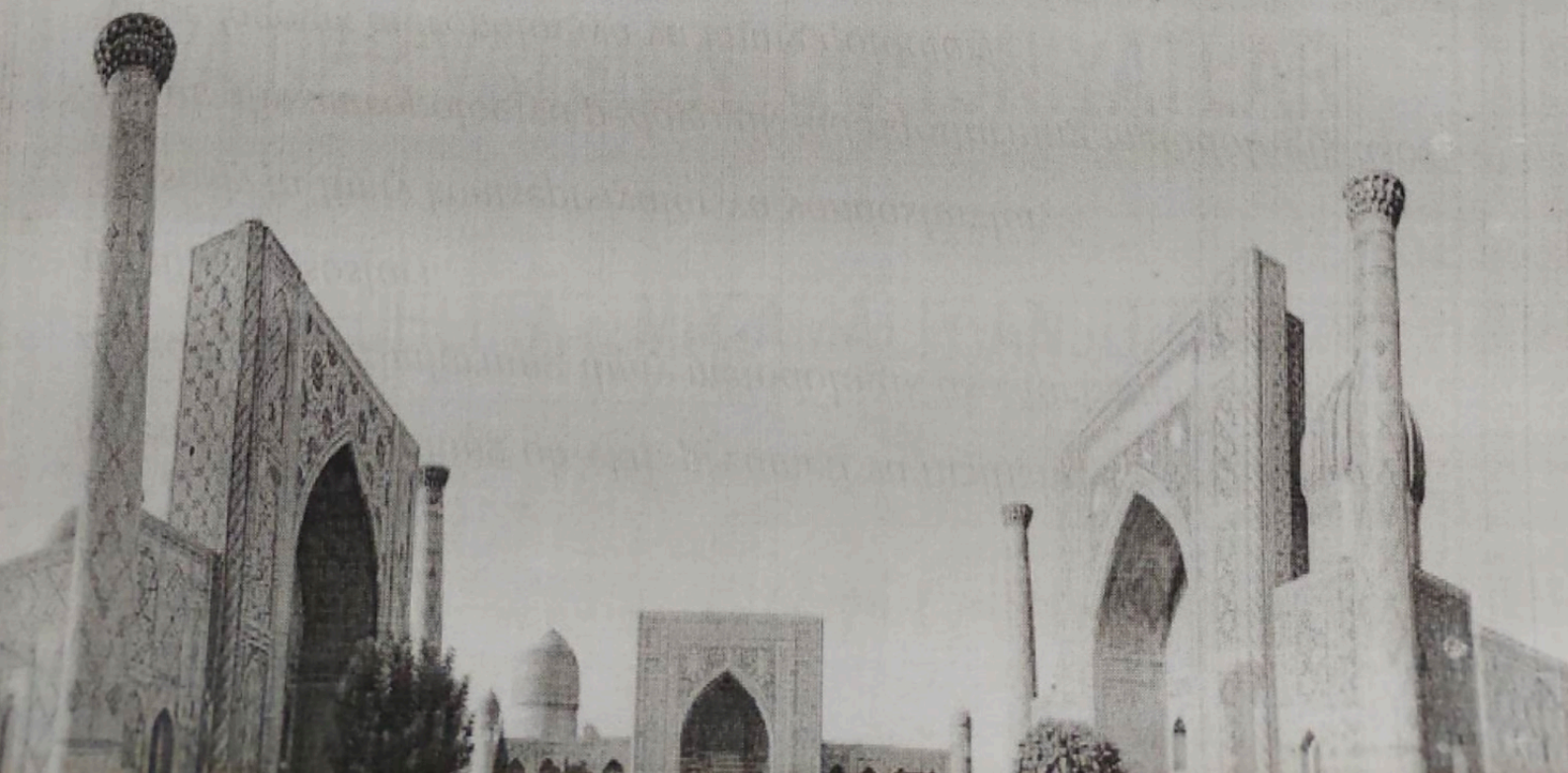

ZAMONAVIY TILSHUNOSLIK VA DERIVATSION QONUNIYATLAR

RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY ANJUMANI

Samarqand, 2022-yil 25-may

<i>О.С.Эшбоева.</i> Трансформация хақида айрим мулоҳазалар	79
<i>Нарзиева Диёра.</i> Роль классической художественной литературы в нашей жизни	81

III SHO‘BA KOGNITIV, PRAGMATIK TILSHUNOSLIK MASALALARI

<i>В.Г.Гак. (И.К.Мирзаев таржимаси).</i> Грамматикада ассиметрия. функционал ёндашув	84
<i>Ш.Н.Турниязова.</i> Матнда айрим нуқсонларнинг юзага келиши ва унинг прагматик вазиятга таъсири	89
<i>В.А.Воситов.</i> Инглиз тилига туркий тиллардан сўз ўзлаштиришда инсон омилининг тугган ўрни	92
<i>F.E.Sattorova.</i> Muloqotda kommunikativ kompetentsiyaning ahamiyati	94
<i>M.A.Rajabova.</i> National-cultural and universal features of proverbs in english, russian and uzbek languages	96
<i>С.С.Каримова.</i> Муаллиф идиостили таърифи: когнитив аспект	98
<i>В.И.Қодинова</i> О‘zbek va qozoq tillari terminlarining qiyosiy tahlili (punktuatsiyaga doir terminlar misolida)	100
<i>З.Ш.Холмуродова.</i> Стилистические и прагматические особенности французских вкраплений в русских художественных текстах	102
<i>Д.А.Исламова.</i> Оламнинг бадий манзараси ва унинг асосий параметрлари	104
<i>A.K.Usmonov.</i> Bog‘lovchilarining lingvopragmatik xususiyatlari	106
<i>M.Хрождиддинова</i> Бир ранг-тус сифатининг коннотациясива прагматикаси	109
<i>Sh.U.Ishonkulov, A.T.Ziyatov.</i> Discourse, pragmatic and functional approaches	111
<i>A.S.Kushbakova.</i> O‘zbek- ingliz matnlarida pragmatikaning qo‘llanilishi	113
<i>R.Eshaliyeva.</i> O‘zbek tilida “qandaydir” gumon olmoshining lingvopragmatik xususiyatlari	115
<i>D.F.Қushmurodova.</i> Erkin Vohidov she‘riyatida antonimlarning pragmatik xususiyatlari	120

IV SHO‘BA ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKDA MATN NAZARIYASI VA TA‘LIM USLUBIYATI MASALALARI

<i>X.Z.Xayrullayev, I.Hamroqul.</i> Ingliz va o‘zbek tillarida boks terminlari va ularning tavsifi	122
<i>О.С.Юсупова.</i> Содда гап турларининг шеърий матнда қўлланилиши	124
<i>U.Rashidova.</i> Ingliz tilidagi fe‘l iboralar va ularni o‘zbek tiliga tarjima qilishning ayrim usullari	126
<i>M.A.Убайдуллаева.</i> Термин ва терминология тушунчалари тахлили	132
<i>Қ.М.Бегматов.</i> Касбий компетенция педагогик фаолиятнинг ажралмас қисми сифатида	134
<i>Н.М.Berdibekova, D.A.Artikova.</i> Terminologiyada termin tushunchasi	136
<i>Ф.Ф.Болтаев.</i> Глобаллашув жараёнида тил маданияти хусусиятларининг фалсафий тахлили	137
<i>Е.А.Сурмилова.</i> Гендерная маркированность речевого поведения в английском языке	140
<i>M.З.Safarova.</i> Etnonimlar joy nomi sifatida	142
<i>Ш.Ш.Улугова.</i> Метафора вазибалари тахлиliga назарий ёндашувлар	144
<i>F.Sadinov.</i> Veterinariya terminlari shakldoshlik xususiyatlari	145
<i>D.Sh.Norkuziyeva.</i> Badiiy adabiyotda zoomorfizmlarni qo‘llanilishining o‘ziga xos xususiyatlari	147
<i>U.U.Pulatova.</i> Subektiv baho formalarida pressupozitsiya	150
<i>Y.Qarshiboyev.</i> O‘qituvchining o‘quvchilar bilan muloqot madaniyati	152
<i>Н.Р.Ягафарова.</i> Лингвокультурологические явления при исследовании фитонимов в разноструктурных языках	154
<i>Z.M.Murtozayeva.</i> Ingliz tilida ergashgan qo‘shma gaplar va ularning turlari	157
<i>Петросян Неля Валерьевна.</i> Использование оригинальной литературы для развития критического мышления	159
<i>U.Muxammadiyeva.</i> Hozirgi zamon nemis yoshlar tili leksik elementlarini tahlil qilish	161

2. Смирнова Л.П. «Ветреная кокетка» и «прожженный донец»: Гендерная специфика русской речи. – 2012. – № 2. – С. 59-67.

3. Hardy, T. (1984). Tess of the D'urbervilles. Shang Hai: Shanghai Translation Publishing House.

4. Holmes, J. (1984). Hedging your bets and sitting on the fence: Some evidence for hedges as support structures. Te Reo, 27(1), 47-62

5. Lakoff, G., (1972) Hedges: A Study in Meaning Criteria and the Logic of Fuzzy Concepts. Journal of Philosophical Logic Vol. 2, No. 4 (Oct., 1973), pp. 458-508 (51 pages) Published By: Springer

6. O'Keeffe, A., McCarthy, M. J. and R. A. Carter (2007) From Corpus to Classroom: language use and language teaching. Cambridge: Cambridge University Press

M.3.Safarova (BuxDU, o'qituvchi)

ETNONIMLAR JOY NOMI SIFATIDA

Annotatsiya: Ushbu maqolada etnonimlar, ularning etnik xususiyatlari hamda nomlanish xususiyatlari haqida so'z boradi. Etnonimlar ma'lum bir hududlarda tarqalgan xalq va urug' nomlari bo'lib, o'zlari yashab turgan joyni nomlashga sabab bo'lganligi yoritilgan.

Kalit so'zlar: etnonim, turkiy til, leksik birlik, tahlil, talqin.

Kishilar ismi, joy nomlarining kelib chiqishi, etnografiya, etnonimning ma'no va etimologiyasi haqida tarixiy manbalar orqali anchagina ma'lumot olishimiz mumkin. Atoqli ot materiallarini tizimli va izchil ravishda to'plash, ularni ilmiy asosda tahlil qilish o'zbek tilshunosligida o'tgan asrning 60-yillaridan boshlandi. O'zbek nomshunosligi, ayniqsa, etnonimika sohasi jadal rivojlandi. Endilikda, o'zbek etnonimlarining materiallari qoniqarli ravishda to'plangan

va tadqiq qilinganini, deyarli barcha viloyatlar, bir qator tumanlar etnonimiyasi ilmiy asosda o'rganilganligini qayd etish mumkin.

Xususan, etnonimlar, ya'ni urug' va qabila nomlari haqidagi qadimiy va qimmatli ma'lumotni qadimiy turkiy tilga oid yozma bitiklarda, *M.Qoshg'ariyning "Devonu lug'ati turk"* va *"Jome-at tavorix"*, *"Ravzat-us safo"*, *"Zafarnoma"*, *"Boburnoma"*, *"Shajarayi turk"*, *"Shajarayi tarokima"*, *"Tarixi Abulxayrxon"*, *"Shayboniynoma"*, *"Abdullanoma"*, *"Tarixi Muqimxoniy"*; *"Tarixi Abulfayzxon"*, *"Tarixi Salotini mang'itiya"* kabi tarixiy va tarixiy-badiiy asarlarda,³⁶ shuningdek, o'rta asrlarga mansub arab va fors tillarida yozilgan bir qator bitiklar orqali bizgacha yetib kelgan.

Bundan tashqari etnonimiya sohasida shu vaqtga qadar bir qancha ilmiy izlanishlar olib borilgan. Jumladan, turkiy etnonimlarni ilmiy jihatdan o'rganish bilan bir qator rus va Yevropa olimlari shug'ullanishgan. Bular qatoriga N.A.Aristov, L.Z.Budagov, N.N.Muravyov, V.V.Radlov, M.N.Galkin, G.Vamberi, K.Bades kabi olimlarni kiritish mumkin.

XX asrda turkiy, jumladan, o'zbek etnonimlarining tarixi va etnografik xususiyatlari taniqli tarixchi va sharqshunoslardan B.Bartold, L.S.Tolstova, Y.G'ulomov, D.X.Karmisheva, B.Ahmedov, A.Muhammadjonov, K.Shoniyoov va boshqalar tomonidan yoritilgan.

O'zbek etnonimlarini lingvistik nuqtayi nazaridan to'laqonli tadqiq qilingan deyish qiyin. Bu masalaga oid ba'zi ilk kuzatishlar X.Doniyorov, A.Ishayev, A.Otajonovning ishlarida uchraydi. Ushbu olimlarning ishlarida ham etnonimlar, asosan, etnografik va tasniflash nuqtayi nazaridan tadqiq qilingan³⁷.

Yuqoridagi asarlar va nomlari sanab o'tilgan olimlarimizning ilmiy izlanishlaridagi etnonimlar asosida shakllangan toponimlar anchani tashkil etadi. Qabila va urug'lar yashab o'tgan joylar aholi istiqomat qiladigan hudud nomiga ko'chgan va ular bugungi kun qadar yashab kelmoqda. Bularni etnotoponimlar sifatida o'rganib kelmoqdamiz.

Etnonim asosida shakllangan etnotoponimlar toponimikaning bir bo'limi sifatida o'rganilmoqda. Bu esa o'z navbatida, o'zbek nomshunoslik sohasining yanada kengayishiga sabab bo'ldi.

O'zbekistonning boshqa viloyatlari singari Buxoro viloyati hududida ham qadimgi davrlardan boshlab turli xalq, elat va qabilalar istiqomat qilib kelgan. Ma'lumotlarga qaraganda, bu hududda turkiy qavmlarning o'ndan ortig'iga mansub aholi yashagan³⁸. Biz quyida Vobkent tumani misolida qabila va urug' nomlari asosida shakllangan joy nomlarini ko'rib o'tamiz:

Burqut – qishloqning tarixiy nomi. Qo'ri, Tumat kabi bir-biriga yaqin qabilalar hisoblanib, umumiy nom bilan burqut deb atashgan. Tarixchi olim Rashididdinning fikricha, "Burqut" so'zining asli kelib chiqishi Borgujin to'qim so'zidan kelib chiqqan bo'lib, "daryoning naryog'i" degan ma'noni anglatgan.

Qipchoq – XVI asrda Shayboniixon bilan kelgan qabilalardan biri. Turkiy qabilalarning yirik bo'g'ini. O'g'iz itbaroq qabilasidan yengilib chekinayotgan vaqtida eri urushda o'lgan bir xotinini to'lg'oq tutib qoladi. Katta bir daraxtning kavagida ko'zi yoriydi. Buni eshitgan O'g'iz xotinga achinib, bolani o'ziga o'g'illikka oladi va ismini Qipchoq deb qo'yadi. Rashididdin fikricha, qipchoq so'zi turkcha "qobiq" so'zidan olinib, hamma qipchoqlar ana shundan tarqalgan emish³⁹.

Nayman – qishloqning tarixiy nomi bo'lib, qadimiy va kuchli qabilalardan biri bo'lgan. X.Doniyorovning ma'lumotlariga qaraganda, Chingizxon davrida naymanlarning boshliqlari Buyruqxon, Tayon va Eniyatlar bo'lgan va shuning uchun ham bu qabilalar bir necha tarmoqlarga bo'lingan.

Qo'ng'iro't – turkiy xalq urug'i bo'lib, Ergunekunga ketganlardan kelib chiqqan emish. Tumanda Yuqori Qo'ng'iro't va Quyi Qo'ng'iro't nomli qishloqlar ham bor.

³⁶ Дониёров Х. Ўзбек халқининг шажара ва шевалари. Ўзбекистон ССР "Фан", -Т.: 1968 й. 14-б.

³⁷ Маркаев К. Ўзбек тили этнонимларининг лисоний тадқиқи. Автореферат. –Т.: 2007. 4-6.

³⁸ Қиличев Б. Бухоро этнотопонимлари ва уларнинг этимологик хусусиятлари. Бухоро, 2018.

³⁹ Дониёров Х., Ўзбек халқининг шажара ва шевалари. Ўзбекистон ССР "Фан", -Т.: 1968 й. 21-б.

Bulardan tashqari, Vobkent tumanidan *qatag'on, minglar, pabotisariq, shakarkent, arabon* kabi etnonimlar asosida shakllangan etnotoponimlar ham uchraydi. Bular xususida keyingi ishlarimizda to'xtalib o'tamiz.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, inson borliqdagi narsa-hodisalarga nom qo'yamay yashay olmaydi. Shuning uchun ham onomastikaning har bir obyektini millatning madaniyati va ma'naviyatini, boy lingvistik, etnografik hamda tarixiy xususiyatlarini o'zida mujassam etuvchi qimmatli manbadir. Etnotoponimlarning ilmiy tadqiqi bunday nomlar asosida yotgan lug'aviy birliklarning ma'no mohiyatini to'g'ri anglashga ham yordam beradi.

Adabiyotlar:

1. Дониёров Х. Ўзбек халқининг шажара ва шевалари. Т.: "Фан", 1968, 21-б.
2. Маркаев К. Ўзбек тили этнонимларининг лисоний тадқиқи. Номзод-диссер. автореф. –Т.: 2007. 4-б.
3. Қиличев Б. Бухоро этнотопонимлари ва уларнинг этимологик хусусиятлари. Бухоро университети ахборотлари, 2018 1-сон.
4. Қиличев Э. Ўзбек тили ономастикаси. Ўқув қўлланма. Тошкент, 2004, 4-б.
5. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 12 жилдлик, 10-жилд. Тошкент: "Ўзбекистон миллий энциклопедияси" Давлат илмий нашриёти. 2005, 615-б.
6. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 12 жилдлик, 3-жилд. Тошкент: "Ўзбекистон миллий энциклопедияси" Давлат илмий нашриёти. 2002, 399-б.

Ш.Ш. Улугова (СамДЧТИ, ўқитувчи)

МЕТАФОРА ВАЗИФАЛАРИ ТАҲЛИЛИГА НАЗАРИЙ ЁНДАШУВЛАР

Аннотация. Мазкур мақолада метафора ходисасининг илмий тадқиқида замонавий ёндашувлар, жумладан, метафоранинг семиотик, стилистик, когнитив нуктаи назаридан назарий ёндашувларлари ақс этган. Метафора когнитив ёндашув доирасида юқори қийматли ходиса сифатида баҳоланади. Зотан, метафора инсон тафаккур фаолиятининг ажралмас қисмидир ва у воқелик идроқи жараёнида оламда кечаётган воқеа-ходисаларни концептуаллаштириш ҳамда категориаллаштиришнинг муҳим воситасидир.

Калит сўзлар: метафора, лисоний ва бадий метафора, семантик ва стилистик сатҳ, концептуал метафора.

Метафора ходисаси қарийб икки минг йилдан буён файласуф, тилшунос, адабиётшунослар ва бошқа фанлар вакиллариининг эътиборини жалб қилиб келмоқда. Аммо метафора бажарадиган вазифалар моҳияти фақат 20-асрнинг олтмишинчи йилларига келиб маҳсул ўрганила бошланди. Чунки шу даврда метафора илмий тадқиқида янги ёндашувлар жорий қилина бошланган эди. Метафора ходисаси тадқиқини бевосита илмий билиш назарияси билан боғлиқ ҳолда ўрганишга биринчилардан бўлиб америкалик мантиқшунос М. Блэк киришди. Метафора назариясига "focus" ва "frame" тушунчаларини татбиқ этган М. Блэк, қисман А. Ричардс хулосаларидан фойдаланган ҳолда, "interaction approach" интеракцион (ўзаро таъсир) ёндашув таҳлил услубини ишлаб чиқди. Мазкур ёндашув доирасида метафоранинг сўзлар бирикуви тилнинг сиртки сатҳидан кўра чуқурроқ жойлашган ботиний сатҳда фаоллик кўрсатадиган ходиса эканлиги исботланди (Блэк, 1990: 153).

Маълумки, метафора онда кечаётган ижодкорлик жараёни маҳсулидир. Инсоннинг онгли ижодкорлиги, ўз навбатида, атрофдаги воқелик ҳақида чексиз билим соҳиби бўлишга йўналтирилган. Метафора ходисаси таҳлиliga семиотик ёндашув усул ва амалларининг жалб қилиниши ушбу ходисанинг лисоний тафаккур фаолият ботинида сақланадиган "қора нукталари"ни равшанлаштиришга йўл очади.

М.Миртожиев метафора турларини ажратиш муаммосига тўхталиб, бундай тасниф, биринчидан, ўхшатиш белгиларига асосланиши ва, иккинчидан, ҳосила маъно юзага келиш сабабларини аниқлашга йўналтирилиши лозимлигини уқтиради. Олим, немис тилшунослари